

شبکه‌های اجتماعی مجازی، آسیب‌شناسی روانی و فرهنگی در خانواده

علی اسلامی^۱*

زهرا جهانگیر^۲*

چکیده

علی‌رغم عزم جامعه جهت منسجم نگاه داشتن کانون خانواده به عنوان بنیادی‌ترین نهاد موجود در جامعه، متأسفانه فضای مجازی، اینترنت و در ذیل آن شبکه‌های اجتماعی مجازی بسیاری از کارکردهای خانواده را دچار اختلال نموده و منجر به آسیب‌های روانی و فرهنگی بسیاری در خانواده گردیده است و نیز منشأ بروز دگرگونی‌های عمیق و اساسی در ارزش‌های فرهنگی خانواده و روابط میان اعضای خانواده و به خطر افتادن بنیان خانواده شده است. این مقاله درصدد است با توجه به اهمیت و جایگاه شبکه‌های اجتماعی مجازی در دنیای کنونی به عنوان یکی از مهم‌ترین راه‌های برقراری ارتباطات و تبادل اطلاعات و ابزار مناسب توسعه‌ی دانش، افکار و اندیشه به این سوالات پاسخ داده شود که شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی چه تأثیراتی بر خانواده و کارکردهای آن دارد؟ چگونه می‌توان از تأثیرات زیانبار آن پیشگیری نمود؟ هم‌چنین پاسخ به این سوال که قوانین موجود در جامعه با وجود گسترش شبکه‌های بین‌المللی و ارتباطات ماهواره‌ای و پیدایش جرایم سایبری (مجازی)، برای مجرمین چه مجازات‌هایی را در این زمینه در نظر گرفته است؟ در راستای پاسخ به این سوالات این پژوهش درصدد است با در نظر گرفتن مزایای استفاده از شبکه‌های اجتماعی، معایب آن را در چند مرحله شناسایی نموده و در دسته‌بندی‌های کلی و اصلی قرار دهد و سپس آنان را اولویت‌بندی نماید تا از خلال آن میزان آسیبی‌هایی که در زمینه‌های روانی و فرهنگی در حیطه فردی و اجتماعی به خانواده وارد می‌شود را مورد بررسی قرار دهد و پس از شناخت آسیب‌ها، جهت حل هر چه بهتر این مشکل، راه‌کارهای مناسبی در جهت پیشگیری و یا کاهش این گونه آسیب‌ها برای پاسخ به هر کدام از این عوامل شناسایی و مورد بررسی قرار گیرد تا از تأثیرگذاری عوامل مخرب ناشی از آن جلوگیری شود و معضلات و آسیب‌های استفاده از این شبکه‌های اجتماعی مجازی در خانواده به حداقل ممکن کاهش یابد.

واژگان کلیدی: اینترنت، فضای مجازی، شبکه‌های اجتماعی مجازی، خانواده، آسیب‌های روانی و فرهنگی.

^۱ دانشجوی کارشناسی حقوق دانشگاه آزاد اسلامی واحد پردیس شیراز

eslami5633@gmail.com

^۲ دانشجوی دکترای علوم سیاسی سیاست‌گذاری عمومی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرضا

Jahangir.zahra110@yahoo.com

Virtual Social Networks, Psychopathology and Cultural Effects on the Family

Ali Eslami³

Zahra Jahangir⁴

Abstract

Despite constant efforts to keep families together as the most basic social institution, the phenomena of the cyber space, internet and social networks have recently impaired family function, causing cultural and psychological damages to families. Giving rise to unexpected changes in fundamental cultural values, social networks have compromised familial relations and bonds. Given the importance of cyber social networks in the modern world as the foremost means of communication and information exchange, the present study aimed to evaluate the adverse effects and changes caused by social networks regarding families and their function. Moreover, we investigated the preventative measures and available punishments for cybercrimes, considering the expansion of international networks and satellite communications. Apart from determining the advantages of social networking, the current research aimed to identify the shortcomings and flaws of this concept in several stages through general classification and prioritization. As a result, the extent of cultural and social damages in the individual and community was verified, contributing to determining proper solutions in order to prevent and minimize these problems, particularly in families.

Keywords: Internet, Cyber Space, Social Networks, Family, Psychological and Cultural Damage

³BSc Student of Law, Islamic Azad University, Shiraz Branch, Shiraz, Iran
(Email: eslami5633@gmail.com)

⁴PhD Candidate in Political Sciences and Policy-making, Islamic Azad University, Shahreza Branch, Shahreza, Iran (Email: jahangir.zahra110@yahoo.com)

با پیدایش اینترنت در دهه ۱۹۷۰ و عمومیت یافتن آن از نیمه دهه ۱۹۹۰ توسط پائول باران^۵ با تصور این که اطلاعات موجود در سطح جهان به راحتی با یکدیگر در مبادله هستند و پیدایش آن از سال ۱۳۷۲ در ایران باید گفت استفاده از اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی به طور قابل توجهی افزایش یافته است و با جهان‌شمول شدن این امر تبادلات الکترونیکی در میان اقشار مختلف رونق گرفته و ارتباطات در سطح جهان گسترش یافته است. امروزه پدیده اینترنت، تأثیر و نقش بسزایی در امنیت فرهنگی - اجتماعی، افزایش کسب آگاهی‌های سیاسی - اجتماعی، کمک به توسعه علم و همچنین تجارت الکترونیک داشته است به گونه‌ای که نمی‌توان آن را از زندگی شهروند امروزی حذف و یا انکار نمود. اگر چه اختراعات و نوآوری در تکنولوژی و همچنین پیدایش اینترنت به منظور رفاه و آسایش انسان‌ها جهت پیشرفت و موفقیت در مراحل زندگی شکل گرفته است اما عدم استفاده صحیح از آن نه تنها جسم و جان و اخلاق انسان‌ها را مورد آسیب قرار داده بلکه باعث ایجاد تغییرات نادرستی در فرهنگ، اعتقادات و رفتارهای اجتماعی افراد خواهد شد.

ابداع اینترنت به عنوان وسیله‌ای جهت ارتباط دانشمندان و تبادل داده‌ها و منابع تحقیقاتی میان آن‌ها صورت گرفت و به مرور زمان توانست سطح خود را تا برقراری ارتباط بین افراد از طریق پست الکترونیکی ارتقاء بخشد و فضای جدیدی جهت فعالیت‌های تجاری در امور نقل و انتقالات مالی، بازاریابی و همچنین ابزار بی‌گیری برای مصرف‌کنندگان را به وجود آورد، از جمله ابزارهایی که جهت انجام این امور پا به عرصه گذاشت می‌توان وبلاگ‌ها و وب سایت‌ها، نرم‌افزارهای گفت‌وگوی آنلاین، سرویس‌های پست الکترونیک و شبکه‌های اجتماعی مجازی... که در اختیار کاربران قرار گرفته است را نام برد.

در حالی که هیچ‌کس انتظار این پدیده را نداشت که جنبه اجتماعی اینترنت به صورت کاربردی اصلی درآید، شبکه‌های اجتماعی مجازی پا به عرصه وجود گذاشتند. این موضوع در بین کاربران اینترنتی چنان مورد استقبال قرار گرفت که به جرأت می‌توان به عنوان یکی از تأثیرگذارترین سرویس‌های ارائه شده در اینترنت و وب که در سال‌های اخیر توانست تحولی شگرف در نظام اجتماعی کشورهای مختلف جهان به وجود آورده، از آن یاد کرد.

در حالی که می‌توان از اینترنت به عنوان ابزاری مفید جهت آموزش، تعلیم، رشد علمی، فرهنگی و اجتماعی و همچنین کسب و تبادل اطلاعات یاد نمود این گزینه را نیز باید در نظر داشت که اینترنت می‌تواند ابزاری قدرتمند جهت تخریب، فساد و فروپاشی بنیان خانواده‌ها در میان افراد و نیز فرهنگ یک جامعه گردد که متأسفانه گستره‌ی وسیع آن و همچنین سهولت دسترسی آن از طریق تلفن همراه و استقبال گسترده کاربران خصوصاً قشر جوان و نوجوان از شبکه‌های اجتماعی مجازی توانسته هر چه بیشتر مخاطبان خود را مورد آسیب قرار دهد. اعتیاد به اینترنت باعث به وجود آمدن اختلال در شکل‌گیری شخصیت افراد و تعارض در ارزش‌ها و هنجارها و همچنین سوء استفاده‌های جنسی از افراد با وعده‌های پوچ و بیپوده از سوی افراد فرصت طلب شده است که همین امر باعث به وجود آمدن آسیب‌های روانی زیان‌باری در میان افراد جامعه شده و از طرفی با از بین بردن تعاملات رودرروی فردی، کاهش روابط دوستانه و خانوادگی و سایر آسیب‌های روحی و روانی و نمایش الگوهای غلط فرهنگ‌های بیگانه، آسیب‌های فرهنگی بسیاری را در میان افراد جامعه به وجود آورده است که همین امر زمینه ساز احساس نیاز فرد به توجه شدید از سوی دیگران و احتمال شکست در زندگی میان آنها خواهد شد و نیز باعث دلزدگی از فرهنگ خودی و زمینه‌ساز نابهنجاری فرهنگی می‌گردد. به همین منظور این پژوهش در نظر دارد با شناسایی برخی از این آسیب‌ها و ارائه راهکارهای مناسب جهت اتخاذ تصمیمات صحیح و برنامه‌ریزی‌های دقیق توسط والدین و مسئولان از بروز آنها تا حدودی جلوگیری به عمل آورد.

⁵ -Paul Baran

فرهنگ و آسیب‌های فرهنگی

انسان‌شناسان و جامعه‌شناسان و اندیشمندان به واژه فرهنگ و فرهنگ‌شناسی توجه ویژه‌ای داشته‌اند و همین امر سبب گردیده است تا تعاریف و معانی گوناگونی از این مقوله مهم انسانی ارائه گردد، به نحوی که تاکنون بیش از ۳۰۰ تعریف از فرهنگ بیان شده است. باید متذکر گردید که با وجود استخراج نقاط مشترکی که در تعاریف ارائه شده دیده می‌شود اما باز هرکدام یک از این تعاریف بر جنبه‌ای خاص از زندگی انسان تأکید داشته‌اند.

فرهنگ ابتدایی "فرهنگ را مجموعه پیچیده‌ای تعریف می‌کند که متضمن دانش، اعتقادات، هنرها، اخلاق، قوانین آداب و رسوم و کلیه توانایی‌ها و قابلیت‌ها و عادات مکتسبه است که انسان به عنوان عضوی از یک جامعه تحصیل می‌نماید". اما به دنبال تشکیل کنفرانس جهانی فرهنگ و توسعه در مکزیکوسیتی در سال ۱۹۸۲ در رابطه با سیاست‌های فرهنگی و اعلام دهه جهانی توسعه فرهنگ از سال ۱۹۸۸ تا ۱۹۹۷ از طرف سازمان ملل مفهوم "فرهنگ" تغییر یافت. بنا به توصیه کنفرانس مزبور فرهنگ را باید در مفهوم گسترده و به منزله بافتی پیچیده و با روابطی متقابل در نظر گرفت که مجموعه‌ای از سنت‌ها و دانش‌ها و نیز شکل‌های متفاوت بیان و تحقق فرد در بطن جامعه استوار است. به عبارت دقیق‌تر، طبق تعریف این کنفرانس فرهنگ عبارت از:

"مجموع کامل مشخصه‌های ممیزه روحی، مادی، فکری و عاطفی است که یک جامعه یا گروه اجتماعی را مشخص می‌کند. نه تنها شامل هنرها بلکه شامل اشکال زندگی، حقوق اساسی انسانی، نظام‌های ارزش، سنت‌ها و اعتقادات نیز می‌شود". (نجاتی‌حسینی: ۱۳۷۹).

به‌طور کلی می‌توان گفت فرهنگ مقوله‌ای است که در سطح جامعه در تعامل میان افراد معنی می‌یابد و بیان‌کننده شیوه برقراری ارتباط و تعامل میان افراد آن جامعه و به‌طور کلی شیوه و راه روش زندگی کردن است. بر مبنای فرهنگ است که افراد، تجارب، تصورات، عقاید، اصول و ارزش‌های خود را با یکدیگر مبادله می‌کنند. فرهنگ را می‌توان نظامی فکری دانست که در گفتار و رفتار افراد زیرمجموعه‌ی جامعه متجلی می‌گردد. از این منظر، فرهنگ مقوله‌ای است در حال تحول و دگرگونی که از بسیاری از شرایط اجتماعی، اقتصادی و سیاسی حاکم بر جامعه تأثیر می‌پذیرد. امروزه سرعت انتقال داده‌ها و اطلاعات فرهنگی به گونه‌ای است که در مدت زمان کوتاهی، فرهنگ‌های گوناگون را تحت سلطه، نفوذ و تأثیر مثبت و سازنده و یا آسیب‌های مخرب خود قرار داده است. از آن جا که فرهنگ هر ملتی از ارکان بقاء و ثبات آن ملت به شمار می‌رود، شناخت به روز آسیب‌های فرهنگی به منظور پیش‌گیری و یا درمان مناسب و به موقع، در مقابل هجوم فرهنگی بیگانگان امری مهم و ضروری به نظر می‌رسد.

آسیب‌شناسی فرهنگی به بررسی آسیب‌ها و عواملی می‌پردازد که رنگ و لعاب فرهنگی دارند، و عناصر شکل‌دهنده و سازنده عادات، رفتارها و کنش‌های رایج افراد یک جامعه را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد. این قبیل رفتارها و کنش‌ها به مرور نهادینه شده، حکم آداب و سنن حاکم بر جامعه را پیدا می‌کند، و در نتیجه، به استحاله فرهنگی و سرانجام به شکل‌گیری فرهنگ از نوع جدید می‌انجامد که با فرهنگ اولیه و اصیل تفاوت بارز دارد. خطر کم‌رنگ شدن ارزش‌های اصیل و والای فرهنگی ممکن است از درون و بطن جامعه متوجه ساختار فرهنگی جامعه شود، همان‌گونه که می‌تواند از پذیرش و یا آمادگی برای پذیرش ارزش‌ها و الگوهای وارداتی فرهنگ بیگانه ناشی گردد. صرف نظر از میزان تخریب و خسارتی که بر مسایل روئینایی فرهنگ یک ملت یا جامعه وارد می‌سازند، آن چنان در متن فرهنگ اصیل آن ملت یا جامعه رسوخ می‌کنند که مقاومت افراد را در برابر آسیب‌های فرهنگی تضعیف و آسیب‌پذیر می‌گردانند. در همین راستا اهمیت فرهنگ و تأثیر آن در جامعه بر کسی پوشیده نبوده و حتی امروزه با توجه به اینکه بسیاری از مشکلات به بار آمده به دلیل در حاشیه قرار گرفتن "فرهنگ" بوده است و همواره انسان به عنوان موجودی اجتماعی متعالی جهت رشد و شکوفایی و نیل به آرامش روحی و روانی به "فرهنگ" نیازمند است.

خانواده

زمانی که به منابع واژه‌شناسی مراجعه شود، مشاهده می‌گردد که تعاریف گوناگونی از مفهوم خانواده ارائه گردیده است و صاحب‌نظران بی‌شماری بر اساس تخصص و نیازشان، هر کدام تعریفی از آن ارائه داده‌اند که در این پژوهش به تعدادی از این تعاریف می‌پردازیم:

خانواده از دید جوامع انسانی یک واحد اجتماعی، ناشی از ازدواج یک زن و یک مرد که فرزندان پدید آمده از آنها آن را تکمیل می‌کنند می‌باشد و یا می‌تواند گروهی از افراد باشد که با یکدیگر از طریق هم‌خونی، تمایل سببی، و یا مکان زندگی مشترک همراه باهدف و منافع مشترک زیر سقفی گرد هم می‌آیند و باهم وابستگی دارند. خانواده در بیشتر جوامع، نهاد اصلی جامعه‌پذیری کودکان است. سازمان ملل متحد (۱۹۹۴) نیز در آمار جمعیتی خود، خانواده را چنین تعریف می‌کند: خانواده یا خانوار به گروه دو یا چند نفره‌ای اطلاق می‌شود که با هم زندگی می‌کنند؛ درآمد مشترک برای غذا و دیگر ضروریات زندگی دارند و از طریق خون، فرزندخواندگی یا ازدواج، با هم نسبت دارند. (اعزازی، ۱۳۸۵: ۲۰)

برگس و لاک^۶ در اثرشان تحت عنوان "خانواده" این تعریف را برای خانواده ارائه می‌دهند: «خانواده گروهی است متشکل از افرادی که از طریق پیوند زناشویی، هم‌خونی و یا پذیرش (به‌عنوان فرزند) با یکدیگر به‌عنوان شوهر، زن، مادر، پدر، برادر و خواهر در ارتباط متقابلند و فرهنگ مشترکی پدید آورده و در واحد خاصی زندگی می‌کنند». روبرت مک‌آیور^۷ نیز معتقد است که «خانواده گروهی است دارای روابط چنان پایا و مشخص که به تولید مثل و تربیت فرزندان منجر گردد». روبرت هری لویی^۸ می‌نویسد: «خانواده پیوندی است که با نهاد ازدواج، یعنی صورتی از روابط جنسی که مورد تصویب جامعه قرار گرفته است، مرتبط است». (ساروخانی، ۱۳۷۹: ۱۳۵) بینش اسلامی، خانواده را گروهی متشکل از افراد، دارای شخصیت مدنی، حقوقی و معنوی معرفی می‌کند که هسته اولیه آن را ازدواج مشروع زن و مردی تشکیل می‌دهد و وقتی زن و مرد عقد همسری بستند و قرار گذاشتند که یک عمر با هم زندگی کنند، خودبه‌خود عواطف خاصی نسبت به یکدیگر پیدا می‌کنند. این‌گونه روابط عاطفی بین آن دو، هم در تکوین و هم در تشریح موردنظر پروردگار است و هدف خداوند این است که بین زن و شوهر، مهر و محبت برقرار باشد تا در کنار هم احساس امنیت و آرامش نمایند. (مطهری، ۱۳۸۷: ۳۰)

خانواده تنها نظام فرهنگی، اجتماعی است که در همه جوامع، از مذهبی و غیرمذهبی پذیرفته شده و توسعه یافته است؛ و در جوامع مختلف دارای نقش، پایگاه و منزلت‌های گوناگون است. با این که هسته‌ای کوچک از اجتماع است در حیات اجتماعی مردم نقش و تأثیری فوق‌العاده دارد به طور کلی می‌توان گفت خانواده هسته اول همه سازمان‌ها و نهادهای اجتماعی است. همه نقش‌های مربوط به ایجاد تمدن، انتقال موارث و رشد و شکوفایی انسانیت به آن مربوط می‌شود. همه سنت‌ها، عقاید و آداب و رسوم، ویژگی‌های فردی و اجتماعی از طریق خانواده به نسل جدید منتقل می‌گردد و این امر می‌تواند اثر وجودی مفید و یا زیان بخشی را به جامعه برساند.

فضای مجازی

در تمام تعاریف فضای مجازی، این فضا را محیط الکترونیکی یا محیط شبکه‌ای از کامپیوترها دانسته که با استفاده از جلوه‌های سمعی و بصری سعی دارد تا اشیاء و واقعیت‌های سه‌بعدی جهان واقعی را مشابه‌سازی کند اما ادعا می‌شود که فاقد مادیت فیزیکی می‌باشد. از خصوصیات بارز این فضا بی‌مکانی و بی‌زمانی است. (منتظر قائم، ۱۳۸۱: ۲۳۱) فضای مجازی نسل جدیدی از فضای روابط اجتماعی است که با اینکه عمر خیلی زیادی ندارند، توانسته به خوبی در زندگی مردم جا باز کنند. مردم بسیاری در سنین مختلف و از گروه‌های اجتماعی متفاوت در فضای مجازی کنار هم گرد آمده و از فاصله‌های بسیار دور در دنیای واقعی، از این طریق با هم

⁶- E.W.Burgess, H.J.Locke

⁷- Robert Morrison MacIver

⁸- Robert Harry Lowie

ارتباط برقرار می‌کنند. امروزه روش‌های ارتباطی با دیگران از طریق اینترنت افزایش یافته، پست الکترونیک، پیام‌های کوتاه، چت روم‌ها، پایگاه‌های الکترونیکی و بازی‌ها، روش‌هایی برای گسترش و حفظ روابط اجتماعی شده‌اند که این امر باعث شده روزانه نزدیک به چهارصد میلیون نفر در سراسر دنیا از اینترنت استفاده نمایند. یکی از کاربردهای اصلی اینترنت، برقراری ارتباط اجتماعی با دیگران است. شاید عیب اصلی ارتباط‌های اینترنتی آن باشد که ارتباط در فضای مجازی، اساساً بر متن استوار است و از نشانه‌های بصری و شنیداری در تعامل‌های رو در رو بی‌بهره است، اما راه را برای برقراری ارتباط آسان و هموار ساخته که این امر باعث جذب بیشتر مخاطبین در تمام رده‌های سنی خصوصاً جوانان شده است.

امروزه خانواده‌های ایرانی در سبب فرهنگی خود مواجه با شبکه‌های ماهواره‌ای، فضای مجازی، رسانه‌های مدرن هستند که هر کدام به نوبه خود بخشی از فرآیند تأثیرگذاری در خانواده‌ها را هدف گرفته‌اند. بعضی از شبکه‌های ماهواره‌ای به طور تخصصی تمام تمرکز خود را بر مقوله خانواده گذاشته و پیام مشترک برنامه‌های این شبکه‌ها عبارتند از: ترویج خانواده‌های بی‌سامان و گسیخته در مقابل ساختار خانواده، عادی‌سازی خیانت همسران به یکدیگر، عادی جلوه دادن روابط جنسی دختر و پسر پیش از ازدواج، ترویج فرهنگ هم‌باشی به جای ازدواج و عادی جلوه دادن سقط جنین برای دختران بوده است پیامدهایی که مخاطبان ایرانی در برنامه‌های شبکه‌های ماهواره‌ای و اجتماعی با آن مواجه هستند دغدغه‌های بسیاری را برای جامعه کارشناسی ایجاد کرده است.

با معرفی عصر جدید به عنوان عصر پرشتاب ارتباطات، ورود بسیار ساده و سریع، حداقل محدودیت را برای دسترسی و برقراری ارتباط با سراسر دنیا به اشکال مختلف را بدون وجود محدودیت زمانی و مکانی به وجود آورده است. دسترسی به پایگاه‌های اطلاعاتی مختلف و شرکت در فعالیت‌های اقتصادی، علمی، فرهنگی، هنری، مذهبی و را از ویژگی‌های این عصر می‌توان برشمرد. (کشتی آرای و اکبری، ۱۳۹۰)

شبکه‌های اجتماعی مجازی

شبکه‌های اجتماعی مجازی را اولین بار جی. ای. بارنز^۹ در سال ۱۹۵۴ مطرح کرد و از آن به بعد به سرعت به شیوه‌ای کلیدی در تحقیقات و مطالعات تبدیل گردید. در تئوری شبکه اجتماعی سنتی، یک شبکه اجتماعی را به این صورت تعریف می‌کنند، مجموعه‌ای از نهادهای اجتماعی که شامل مردم و سازمان‌ها که توسط مجموعه‌ای از روابط معنی‌دار اجتماعی به یکدیگر متصل‌اند و با هم در به اشتراک گذاشتن ارزش‌ها تعامل دارند. شکل سنتی خدمت شبکه اجتماعی بر انواع روابط نظیر دوستی‌ها و روابط چهره به چهره تمرکز دارد اما امروزه خدمات شبکه اجتماعی بیشتر بر جامعه مجازی آنلاین و ارتباطات کامپیوتر واسط متمرکز است.

شبکه‌های اجتماعی مجازی یا اینترنتی پایگاه یا مجموعه پایگاه‌هایی هستند که امکاناتی را فراهم می‌آورد تا کاربران بتوانند علاقه‌مندی‌ها، افکار و فعالیت‌های خویش را با دیگران به اشتراک گذاشته و دیگران نیز در این افکار و فعالیت‌ها با آنان شریک شوند. شبکه اجتماعی، مجموعه‌ای از سرویس‌های مبتنی بر وب است که این امکان را فراهم می‌آورد که توصیفاتی عمومی و یا خصوصی را برای خود ایجاد کرده، یا با سایر اعضای شبکه ارتباط برقرار نمایند، منابع خود را با آن‌ها به اشتراک گذاشته و از میان توصیفات عمومی سایر افراد، برای یافتن اتصالات جدید از آن‌ها استفاده نمایند. (Boyd & Ellison, 2007: 200)

به طور کلی در تعریف شبکه‌های اجتماعی می‌توان گفت شبکه‌های اجتماعی سایت‌هایی‌اند که از یک سایت ساده مانند موتور جستجوگر استفاده کرده و پس از اضافه نمودن امکاناتی مانند چت و ایمیل و ... به نوعی اشتراک‌گذاری را به کاربران خود ارائه می‌دهند. شبکه‌های اجتماعی، محل گردهمایی صدها میلیون کاربر اینترنت است که بدون توجه به مرز، زبان، جنس و فرهنگ، به تعامل و تبادل اطلاعات با یکدیگر می‌پردازند. در واقع شبکه‌های اجتماعی با هدف افزایش و تقویت تعاملات اجتماعی در فضای مجازی طراحی شده‌اند. به طور کلی از طریق اطلاعاتی که بر روی پروفایل افراد قرار می‌گیرد مانند عکس کاربر، اطلاعات شخصی و

⁹ - J.A.Barnes

علاقه، برقراری ارتباط آسان می‌شود. کاربران می‌توانند پروفایل‌های دیگران را ببینند و از طریق برنامه‌های کاربردی مختلف مانند ایمیل و چت با یکدیگر ارتباط برقرار نمایند. (Pempek & et al, 2009: 228)

به اعتقاد کاستلز، شبکه‌های اجتماعی محصول همگرایی سه فرایند تاریخی مستقل هستند. انقلاب اطلاعات، تبادلات اطلاعاتی در سراسر جهان در کمترین هزینه و کمترین زمان هم‌چنین تجدید ساختار سرمایه‌داری و اقتصاد منکی به برنامه‌ریزی، تجارت الکترونیکی، بانک‌داری الکترونیکی و در نهایت نهضت‌های فرهنگی دهه ۱۹۶۰. این سه فرآیند موجب شدند تا شبکه‌های اجتماعی مجازی تولد یافته و رشد کنند. (کاستلز، ۱۳۸۹: ۲۳۰)

آسیب‌شناسی فرهنگی و روانی شبکه‌های اجتماعی مجازی

شبکه‌های اجتماعی مجازی دارای مزایا و معایب بی‌شماری است که همواره می‌تواند هم در جهت پیشرفت جامعه و هم در آسیب‌رسانی فرهنگی، اجتماعی و روانی آن نقش به‌سزایی داشته باشد که در جهت درک بیشتر آن به توضیح چند مورد از مزایا و معایب آن پرداخته و در پایان نیز راهکارهای مناسبی در جهت پیشگیری که در صورت اجرا به موقع آن بتواند مؤثر واقع شود را ارائه می‌دهیم.

الف) مزایای شبکه‌های اجتماعی مجازی

فضای مجازی مزایا و اثرات مثبت و نکات مثبت بسیاری دارد که به توصیف بخشی از آن می‌پردازیم: نقش مثبت فضای مجازی آن را در عرصه‌ی ظهور خلاقیت قرار داده است، زیرا فناوری دیجیتالی و جامعه‌ی شبکه‌ای، افراد را به سوی زندگی‌ای سوق داده است که در آن می‌توانند افراد را با اتخاذ نقشی فعال و خلاق، به صورت فردی یا جمعی در ساختن چیزی جدید سهیم سازد و در فرایند هم‌آفرینی شرکت دهد و به خودیایی خویشتن کمک نماید. کیفیت آزادی بخشی اینترنت، کاربران اینترنتی را دعوت می‌کند تا به تفکر، تجربه، بازی، فعالیت‌های گروهی و ارتباط بپردازند. اینترنت همواره محیطی را خلق کرده است که همگان می‌توانند با تکیه بر توانایی‌ها و استعدادهای خود دست به ابداع و خلاقیت بزنند. از میان رفتن محدودیت مکان، زمان، نبود کنترل و انتقاد، ناشناس ماندن، امکان خیال‌پردازی و تنوع گوناگون محیط‌های اینترنتی فرصت مناسبی را برای بروز خلاقیت فراهم می‌کند. (ابری، ۱۳۸۷)

ارتباط جهانی از جمله انتشار سریع و آزادانه اخبار و اطلاعات، افزایش قدرت تحلیل و تقویت روحیه انتقادی در شبکه‌های اجتماعی بدون سانسور را می‌توان یک مزیت تلقی کرد. هم‌چنین امکان عبور از مرزهای جغرافیایی و آشنایی با افراد توسط شبکه‌های اجتماعی، مهد تمدن‌ها و فرهنگ‌های مختلف بشری را فراهم کرده است. از طرفی وجود زبان‌های مختلف در رسانه‌های اجتماعی، امکان حضور تمام افراد جامعه را فراهم می‌کند که می‌توانند فرهنگ حاکم بر جامعه خود را به معرض دید عموم بگذارند و با شکل‌گیری و تقویت خرد جمعی جریان سیال و پویای قوه تفکر و ذهن کاربران حاضر در چنین محیط‌هایی را فراهم آورند تا با بهره‌گیری از کارکرد تبلیغی و محتوایی شبکه‌های مجازی مشارکت‌ها و کنش‌های اجتماعی را در آنان افزایش دهند. پس هر چه پیوند افراد و اعضا در شبکه‌ها، بیشتر و انبوه‌تر باشد، همراهی و تعاملات و نزدیکی دیدگاه‌ها و حرکت همسو و مشترک، محتمل‌تر خواهد شد. یکی دیگر از مزایای شبکه‌های اجتماعی مجازی، ارتباط مجازی مستمر با دوستان و آشنایان می‌باشد که باعث گسترده‌تر شدن دامنه ارتباطات ما شده است. ما می‌توانیم آشنایانی را که مدت بسیاری است از آنها خبر نداریم یا از آنها بسیار دور هستیم، در فضای مجازی پیدا کنیم و معاشرت‌مان را با آنان از سر بگیریم. می‌توانیم از کتاب‌ها، فیلم‌ها، سلاقی و عقاید یکدیگر استفاده کنیم و آنها را با سایر دوستانمان به اشتراک بگذاریم؛ آن هم با چند کلیک. در حالی که این کارها، پیش‌تر بسیار وقت‌گیر بودند و نیاز به حوصله فراوانی داشتند. تبلیغ و توسعه ارزش‌های انسانی و اخلاقی در عرصه جهانی این مواردی که کپی پیست از اینترنت هست به دلیل داشتن زمینه طوسی رنگ کاملاً مشخص می‌باشد. از قابلیت‌های مهم شبکه‌های اجتماعی است که به جرئت می‌توان گفت تاکنون مورد غفلت واقع شده است، فراهم کردن فضایی بین‌المللی جهت تبلیغ و اشاعه ارزش‌های دینی، اعتقادی،

انسانی و اخلاقی می‌تواند بسیاری از کاربران شبکه‌های اجتماعی را در صورت تبلیغ صحیح ارزش‌های اخلاقی و انسانی، با استقبال مواجه کرده و تحت تأثیر خود قرار دهد. افزایش سرعت در فرایند آموزش و ایجاد ارتباط شبانه‌روزی بین استاد و شاگرد، افزایش اعتماد، صمیمیت و صداقت در فضای سایبری، پیدا کردن شغل جدید، گرفتن و عرصه خدمات و کالا، حمایت شدن از سوی افراد همفکر، دادن یا گرفتن پیشنهادات و راه‌حل‌هایی درباره مسائل کاری و یا شخصی را می‌توان از مزایای دیگر شبکه‌های اجتماعی تلقی کرد.

ب) معایب شبکه‌های اجتماعی مجازی

فضای الکترونیکی و اینترنتی و شبکه‌های اجتماعی مجازی علاوه بر فوایدی که به تعدادی از آنها اشاره گردید می‌تواند آسیب‌هایی در زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی، روانی و فردی، اقتصادی و سیاسی به همراه داشته باشد که برای درک بهتر به توصیف آنها می‌پردازیم.

یکی از آسیب‌های فرهنگی و اجتماعی اعتیاد به اینترنت می‌باشد. از میان ۴۷ میلیون استفاده‌کننده از اینترنت در آمریکا ۲ تا ۵ میلیون دچار اعتیاد اینترنتی شده‌اند و با معضلات زیادی گریبان گیر هستند (اکبری، ۱۳۹۰: ۱۵۸). با گسترش روزافزون اینترنت نتیجه تحقیقات انجام شده در کشورمان نشان می‌دهد که بیشترین استفاده‌کنندگان از اینترنت، جوانان هستند و ۳۵ درصد از آنها به خاطر حضور در چت روم، ۲۸ درصد برای بازی‌های اینترنتی، ۳۰ درصد به منظور چک کردن پست الکترونیکی و ۲۵ درصد نیز به دلیل جستجو در شبکه جهانی هستند (بیابانگرد، ۱۳۸۷).

یکی دیگر از معایب شبکه‌های مجازی، بحران هویت و اختلال در شکل‌گیری شخصیت می‌باشد. در این باره باید گفت که عناصر سه‌گانه هویت یعنی: شخص، فرهنگ، جمع هر یک در تکمیل شخصیت فرد نقش مهمی را ایفا می‌کنند. هویت شخصی، ویژگی بی‌همتای فرد را تشکیل می‌دهد. هویت اجتماعی در پیوند با گروه‌ها و اجتماعات مختلف قرار گرفته، و در نهایت هویت فرهنگی برگرفته از باورهایی است که در عمق وجود فرد به واسطه تعامل او با محیط پیرامون از بدو تولد تا کهنسالی جای گرفته است. واقعیت این است که از نظر صاحب‌نظران جامعه‌شناسی، شکل‌گیری هویت افراد تحت تأثیر منابع گوناگونی است. عمده‌ترین این منابع خانواده، رسانه‌های گروهی، مدرسه و گروه همسالان است. "از این میان رسانه‌های گروهی با توجه به گستره نفوذ و فراگیری آن اهمیت ویژه یافته‌اند. گسترش تلویزیون، ماهواره‌ها موجب شده است شکل‌گیری نظام شخصی و هویت افراد تحت تأثیر عوامل متعدد و گاه متعارض قرار گیرد." (صبوری خسروشاهی، ۱۳۸۶).

از دیگر معایب این شبکه‌های مجازی می‌توان به تعارض ارزش‌ها اشاره نمود. تغییرات تکنولوژی ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی را تحت تأثیر خود قرار داده است. یکی از چالش‌های فرهنگ‌ها برخورد با این پدیده است. چون اساساً ورود اینترنت همراه با ارزش‌های غربی، چالش‌های جدیدی را در کشورهای دیگر به وجود آورده است. از آن جای که برخی از عناصر موجود در این پدیده مغایر با فرهنگ خودی (ارزش‌های اسلامی - ایرانی) است پس می‌توان گفت اینترنت آسیب‌های زیادی را به همراه داشته باشد، مثلاً ورود اینترنت در حوزه خانواده موجب تغییر نظام ارزشی در خانواده‌ها می‌شود در یک مطالعه تجربی نشان داده شده که استفاده اینترنت موجب کاهش ارزش‌های خانواده شده است. (زنجانی زاده، ۱۳۸۴).

سوء استفاده‌های جنسی را نیز می‌توان به عنوان یکی دیگر از معایب روانی شبکه‌های اجتماعی مجازی بیان کرد. در سال ۱۹۹۹ گردهمایی جهانی تحت عنوان "کارشناسی برای حمایت کودکان در برابر سوء استفاده جنسی از طریق اینترنت" برگزار گردید که منجر به صدور قطعنامه‌ای شد که در آن آمده است "هرچه اینترنت بیشتر توسعه پیدا کند، کودکان بیشتر در معرض محتویات خطرناک آن قرار خواهند گرفت. فعالیت‌های محرمانه مربوط به فحش‌های کودکان و پورنوگرافی که از طریق اینترنت مورد استفاده واقع می‌شود، اکنون از مسائل حاد به شمار می‌رود." (اکبری، ۱۳۹۰: ۱۶۳).

امروزه اینترنت در زندگی اجتماعی، جای دوستان و نزدیکان را گرفته و در حقیقت جایگزین روابط دوستانه و فامیلی شده است و دلالت بر انزوای اجتماعی افراد دارد. افرادی که ساعت‌ها وقت خود را در سایت‌های اینترنتی می‌گذرانند بسیاری از ارزش‌های

اجتماعی را زیر پا می‌نهند. چرا که فرد دیگر فعالیت‌های اجتماعی خود را کنار گذاشته و به فعالیت‌های فردی روی می‌آورد. "نتایج پژوهش شاندرز نشان داد که استفاده زیاد از اینترنت با پیوند ضعیف اجتماعی مرتبط است. برعکس کاربرانی که از اینترنت کمتر استفاده می‌کنند، به طور قابل ملاحظه‌ای با والدین و دوستانشان ارتباط بیشتری دارند". (صبوری خسروشاهی، ۱۳۸۶).

عدم استفاده صحیح از اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی تعاملات فرد به فرد یا رودررو را کاهش می‌دهد به طوری که استفاده بیش از حد فرد از اینترنت و شبکه‌های اجتماعی نه تنها باعث می‌شود که فرد وقت کم‌تری برای گذراندن با افرادی که به صورت فیزیکی در اطراف وی خصوصاً در خانواده حضور دارند خواهد شد بلکه دوستان و اعضای خانواده زمانی که ببینند فرد به دستگاه‌های الکترونیکی، موبایل و شبکه‌های اجتماعی مجازی بیش از آن‌ها اهمیت می‌دهد از محبت وی نا امید شده و ناراحت خواهند شد. در نهایت هم افراد تمایل کم‌تری به صرف وقت و بودن در کنار فرد خواهند داشت.

استفاده بیش از حد از اینترنت بخصوص فضای اجتماعی مجازی می‌تواند احساس نیاز به توجه را به شدت افزایش دهد به گونه‌ای که ارسال پست‌ها و استاتوس‌های غیرمفید در فضای مجازی به راحتی می‌تواند در افرادی که از آن استفاده می‌کنند تبدیل به عادت زنده و مخرب در زندگی شود. رقابت بی‌پایان برای به دست آوردن لایک بیشتر و کامنت‌های متعدد می‌تواند زندگی افراد را به نابودی بکشاند و فرد را از اهداف زندگی واقعی منحرف سازد به گونه‌ای که اکثر جوانان به جای این‌که با تلاش و پشتکار مهارت‌های لازم برای رسیدن به اهداف عالی خود را کسب کنند ترجیح می‌دهند به فوق ستاره‌ای در دنیای مجازی و شبکه‌هایی از قبیل فیس بوک، توئیتر، اینستاگرام و ... تبدیل شوند و این امر می‌تواند خطر ابتلا به افسردگی را افزایش دهد.

افرادی که از شبکه‌های اجتماعی استفاده‌ای اعتیاد گونه دارند نسبت به افراد عادی احساسات منفی بیشتری از جمله افسردگی را تجربه می‌کنند. اگر فکر می‌کنید که غمگین شده‌اید یا کمی احساس افسردگی می‌کنید بهتر است به خود استراحتی بدهید و چند روز اینترنت را کنار بگذارید و از شبکه‌های اجتماعی دور شوید.

از دیگر آسیب‌های آن می‌توان به این موضوع اشاره کرد که احتمال شکست روابط موجود در شبکه‌های اجتماعی بیش از روابطی است که در دنیای واقعی داریم به طوری که زمانی که یکی از زوجین بیش از حد درگیر یک شبکه اجتماعی شود همسر او تمایل بیشتری برای نظارت و کنترل اعمال و رفتار او خواهد داشت که این موضوع می‌تواند منجر به بحث‌های طولانی و در نهایت مرگ رابطه شود.

استفاده موبایل قبل از خواب می‌تواند روابط خانواده را دچار آسیب کند چرا که نوری که از صفحه نمایش دستگاه‌های الکترونیکی مختلف به چشمان فرد ساطع می‌شود ذهن را فریب داده و به آن القا می‌کنند که الآن وقت خواب نیست. با نور گوشی‌های همراه ترشح هورمون ملاتونین بسیار کم می‌شود که این هورمون از نظر علمی دو ساعت قبل از خواب می‌بایست ترشح شود، حال هنگامی که نور موبایل در شب به چشم می‌خورد این هورمون ترشح نمی‌شود و چرخه خواب تغییر می‌کند و خواب به تعویق می‌افتد وقتی هم که چرخه‌ی خواب به هم می‌ریزد آسیب‌های جسمی و روانی شخصی ایجاد می‌شود مانند عصبی شدن، پرخاشگری، نداشتن تمرکز، حالت تهوع، کم‌صبری، لرزش دست و ... فردی که عصبی است روابط وی در خانواده و با افراد خانواده خود به خود دچار اشکال می‌گردد. بنابراین عادت شبانه موبایل قبل از خواب می‌تواند روابط خانواده را دچار آسیب نماید.

راهکارهای پیشگیری و کاهش آسیب‌های روانی و فرهنگی

به منظور پیشگیری و کاهش آسیب‌های روانی و فرهنگی در فضای مجازی راهکارهایی مطرح شده‌اند که در صورت اجرای به موقع و مناسب می‌توانند ثمربخش واقع شوند.

کمپین‌های اینترنتی که با هدف کنترل رفتارهای فرهنگی، اجتماعی و روانی شکل گرفته است راه‌حلهایی را برای مقابله با این پدیده پیشنهاد می‌کند. مهم‌ترین پیشنهاد به دولت‌ها این است که قوانین را به روز کنند که چه حرف‌های را در محیط مجازی می‌شود مطرح کرد. بسیاری از قوانین امروزه ما درباره نفرت پراکنی آنلاین برای پدیده‌های مدرن، قدیمی هستند. به علاوه شبکه‌های اجتماعی هم باید مسئولیت بیشتری را بپذیرند و با آزار دهنده‌ها برخورد کنند. همین‌طور باید به کاربران آموزش داد از

کسی که قربانی آزارهای اینترنتی می‌شوند حمایت کنند که در این راستا مهم‌ترین راه مقابله با آزارهای اینترنتی خانواده‌ها می‌باشد زیرا مهم‌ترین رکن در جامعه هستند، والدین با حضور پر رنگ خود کنار فرزندان و ایفای نقش دوست برای آنها و با شکل‌گیری عواطف و محبت و سرگرمی‌های سالم و جذب آنها به گونه که دیگر به دنبال سرگرمی‌های کاذب و عشق و محبت در اینترنت نباشند می‌توانند سهم بسیار مهمی در کاهش آسیب‌های اجتماعی را برای فرزندان‌شان و جامعه به همراه داشته باشند. بنابراین خانواده و مراکز آموزشی با فرهنگ‌سازی و تربیت آنها و آموزش طریقه‌ی درست استفاده از هر وسیله جدیدی که وارد بورس جهانی شده و مورد استفاده تمامی اقشار قرار می‌گیرد می‌توانند از انحرافات جلوگیری کنند.

رویکرد حقوقی به جرایم اینترنتی می‌توان بخشی از این انحرافات را کنترل کرد. در واقع از طریق آموزش به کاربران برای تشخیص اطلاعات محرمانه از اطلاعات نا محرمانه و این که بدانند کدام اطلاعات را نباید در شبکه‌های اجتماعی قرار دهند زیرا شبکه‌های مجازی تعاملی و دو سویه است و همان اندازه که ما به اطلاعات دیگران دسترسی داریم دیگران نیز می‌توانند به اطلاعات ما دسترسی داشته باشند این مشکل قابل حل است. (جلالی، ۱۳۸۲: ۸۱)

با توجه به اینکه بیشتر استفاده‌کنندگان از فضای مجازی نوجوانان و جوانان هستند، فرهنگ‌سازی برای کاهش پیامدهای آن ضروری است. بنابراین اطلاع‌رسانی، آموزش نحوه استفاده صحیح از این فناوری می‌تواند موثر واقع گردد و با استفاده از ظرفیت‌هایی چون رسانه‌های دیداری و شنیداری، روزنامه‌ها، مجلات، نشریات برای نهادینه شدن فرهنگ سایبری و برگزاری جلسات آموزشی از سوی مصادر امور فرهنگی در شهرستان‌ها به منظور آشنا نمودن و اطلاع‌رسانی به والدین در مورد فناوری‌های جدید به ویژه اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی و همچنین با برگزاری کلاس‌های آموزشی در مدارس جهت آگاهی دادن به نوجوانان و جوانان در مورد مزایا و معایب فناوری‌های جدید و نحوه‌ی استفاده‌ی صحیح از آنها و تشویق به شرکت در فعالیت‌های اجتماعی و تقویت این گونه رفتارها توسط والدین می‌توان از بروز بسیاری از آسیب‌های فرهنگی و روانی فضای مجازی جلوگیری کرد.

وضع قوانین سخت‌گیرانه‌تر جهت برخورد با مجرمان جرایم اینترنتی و اجرایی نمودن این قوانین، آگاهی و هوشیاری بیشتر پلیس سایبری در مورد انواع جدید جرایم رایانه‌ای و اقدام در جهت ناکارآمد کردن دسیسه‌های دشمنان در این زمینه با پخش آگهی‌های آموزنده از سوی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در رادیو و تلویزیون در جهت افزایش آگاهی خانواده‌ها در خصوص خطرات ناشی از اینترنتی و جرایم آن و همچنین پخش برنامه‌های کوتاه آموزشی درباره مزایا و معایب اینترنت از زبان ورزشکاران و هنرمندان محبوبی که عموماً جوانان آنها را الگوی خود قرار می‌دهند و از طرفی ساخت و پخش فیلم‌ها و سریال‌هایی با موضوع اینترنت و مزایا و معایب آن و طراحی بازی‌های رایانه‌ای به گونه‌ای که در آنها انواع خطرات موجود در فضای مجازی و راهکارهایی جهت آشنایی و مقابله با آنها تعبیه شده باشد راهکاری دیگری در پیشگیری از آسیب‌های فرهنگی و روانی فضای مجازی است. استفاده از آموزه‌های دینی از جمله امر به معروف و نهی از منکر به عنوان نوعی کنترل اجتماعی توسط هر شخص می‌توان از گزند آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی در خانواده و جامعه جلوگیری نموده و جامعه‌ای سالم را از این نظر به وجود آورد.

بررسی جرایم شبکه‌های اجتماعی مجازی از دیدگاه قانونی

آگاهی و هوشیاری بیشتر پلیس سایبری در مورد انواع جرایم رایانه‌ای و اجرای مواد قانونی در قبال جرایم تأثیرات به سزایی دارد. در اواسط دهه ۹۰ با گسترش شبکه‌های بین‌المللی و ارتباطات ماهواره‌ای، نسل سوم جرایم کامپیوتری، تحت عنوان جرایم سایبری (مجازی) یا جرایم در محیط سایبر شکل گرفته است. به این ترتیب جرایم اینترنتی را می‌توان مکمل جرایم کامپیوتری دانست، بخصوص اینکه جرایم نسل سوم کامپیوتری که به جرایم در محیط مجازی معروف است، غالباً از طریق این شبکه جهانی به وقوع می‌پیوندد. (باستانی، ۱۳۸۳)

ماده ۱۷- هر کس به وسیله سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی صوت یا تصویر یا فیلم خصوصی یا خانوادگی یا اسرار دیگری را بدون رضایت او جز در موارد قانونی منتشر کند یا دسترس دیگران قرار دهد، به نحوی که منجر به ضرر یا عرفاً موجب هتک حیثیت او

شود، به حبس از نود و یک روز تا دو سال یا جزای نقدی از پنج میلیون (۵,۰۰۰,۰۰۰) ریال تا چهل میلیون (۴۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد.

ماده ۱۸- هر کس به قصد اضرار به غیر یا تشویش اذهان عمومی یا مقامات رسمی به وسیله سامانه رایانه‌ای یا مخابراتی اکاذیبی را منتشر نماید یا در دسترس دیگران قرار دهد یا با همان مقاصد اعمالی را بر خلاف حقیقت، رأساً یا به عنوان نقل قول، به شخص حقیقی یا حقوقی به طور صریح یا تلویحی نسبت دهد، اعم از اینکه از طریق یادشده به نحوی از انحاء ضرر مادی یا معنوی به دیگری وارد شود یا نشود، افزون بر اعاده حیثیت (در صورت امکان)، به حبس از نود و یک روز تا دو سال یا جزای نقدی از پنج میلیون (۵,۰۰۰,۰۰۰) ریال تا چهل میلیون (۴۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد.

ماده‌های ذکر شده در بالا از مواد قانونی است که در فصل پنجم قوانین مربوط به جرایم رایانه‌ای در نظر گرفته شده که در قبال این نوع جرایم، مجرمان را به سزای خود می‌رساند.

نتیجه‌گیری

برقراری ارتباط از طریق فضای مجازی در سال‌های اخیر جایگاه قابل توجهی در بین افراد جامعه پیدا کرده است. شبکه‌های اجتماعی در ابعاد مختلف در زندگی فردی و اجتماعی افراد تأثیر به‌سزایی گذاشته و همچنین در شکل‌دهی به هویت آنها بی‌تأثیر نبوده است و حتی می‌توان قاطعانه گفت که بر روی ابعاد اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و از همه مهم‌تر جنبه‌های روانی و فرهنگی زندگی افراد نیز تأثیر گذاشته است. در حال حاضر اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی ابزاری مناسب برای توسعه افکار و اندیشه‌های بشری و انتقال دانش و اطلاعات و همسان‌سازی فرهنگی و آموزشی محسوب می‌گردد بنابراین نمی‌توان آن را نادیده گرفت و از زندگی روزمره افراد جامعه حذف نمود. با این وجود این شبکه‌ها دارای معایب و کارکردهای منفی فراوانی می‌باشند از جمله نقض حریم خصوصی افراد، آسیب‌های روانی نظیر انعطاف‌پذیری هویتی و شکل‌گیری هویت‌های مجازی جدید و به طور کلی ایجاد بحران هویت، انزوا با دور ماندن از محیط‌های واقعی اجتماعی، اعتماد به اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی و آسیب‌های سیاسی نظیر تضعیف دولت‌ها و نظام‌های سیاسی، اشاعه اطلاعات سیاسی و کاهش مشارکت سیاسی افراد و گروه‌ها. در ارتباط با آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی آن می‌توان به مقولاتی نظیر سست شدن بنیان خانواده، سردی روابط زن و شوهر و خیانت همسران، عادی جلوه دادن روابط نامشروع، کاهش روابط و تعامل میان والدین با فرزندان، طلاق، ترویج همجنس‌گرایی، ترویج تقدس‌زدایی از ارزش‌های دینی و یا به طور کلی دین‌زدایی و نیز عاملی مؤثری در انتقال ارزش‌ها و هنجارها و فرهنگ‌های غربی و بیگانه و نادیده گرفتن ارزش‌های فرهنگی ملی و بومی و از هم‌گسسته‌شدگی فرهنگی اشاره نمود.

از جمله راهکارها برای پیشگیری از این آسیب‌ها این است که در وهله‌ی اول افراد بایستی برای ورود به این دنیای مجازی خصوصاً برقراری ارتباط و تعامل در شبکه‌های اجتماعی مجازی بایستی اطلاعات کافی در اختیار داشته باشند تا دچار مشکلات فراوان در زمینه‌های گوناگون خصوصاً اجتماعی نشده و از آسیب‌های روانی و فرهنگی آن در امان بمانند. برقراری ارتباطات سالم در فضای مجازی و لزوم هوشیاری خانواده‌ها نسبت به تهدیدات فضای سایبری در اولویت قرار دارد. پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی و توجه والدین به فرزندان و نیز رفتار آنان بسیار مهم می‌باشد و برای جلوگیری و از هم‌پاشیدگی خانواده‌ها، والدین باید تا حدودی نسبت به فناوری‌های روز دنیا آگاهی داشته و بدانند که تغییر در رفتار فرزندان به معنای ایجاد تغییر در طرز فکر آنهاست و هنگامی که بنای فکری و شخصیت آنها به صورت ناصحیح شکل گیرد، راه نفوذ به حریم خصوصیشان و محیط امن خانواده باز می‌شود. بنابراین چنانچه خانواده‌ها نسبت به شیوه‌های جدید ارتباط فرزندان خود آگاهی و شناخت کافی و لازم را داشته باشند، از انجام بسیاری از جرایم و ارتباطات پنهانی آنان جلوگیری به عمل خواهند آورد. مقابله با ایجاد و نشر شایعه‌های مخرب و اطلاعات و اخبار ناصحیح و غیرواقعی، قانونمند کردن مقابله با جرایم سایبری، توسعه شبکه‌های اجتماعی مجازی بومی و آموزش و آگاه‌سازی خانواده‌ها، مراقبت و کنترل والدین، اولیای مدارس از دیگر راهکارها می‌باشد. هم‌چنین رسانه‌های جمعی به خصوص صدا و سیما با آموزش و آگاه‌سازی افراد در کاهش آسیب‌های ناشی از این شبکه‌ها نقش بسزایی دارند و با ساخت و پخش برنامه‌های تلویزیونی مناسب و

سرگرم کننده با پرکردن اوقات فراغت افراد، می‌توانند جایگزینی مناسب برای این شبکه‌ها باشند. از دیگر راهکارها، افزایش امکانات تفریحی یا کاهش هزینه‌های استفاده از امکانات تفریحی برای جوانان که بیشترین متقاضیان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی هستند می‌باشد. آگاهی و هوشیاری بیشتر پلیس سایبری در مورد انواع جدید جرایم رایانه‌ای و اقدام در جهت ناکار آمدن نمودن فعالیت‌های دشمنان در این زمینه و همچنین سخت‌گیری در اجرای قانون جرایم رایانه‌ای تصویب شده از سوی دولت توسط دستگاه‌های قضایی و شناسایی و دستگیری مجرمین توسط مأمورین مبارزه با جرایم اینترنتی می‌تواند از بروز این آسیب‌ها جلوگیری نماید.

منابع

- ابری، انسیه (۱۳۸۷)، فضای مجازی عرصه ظهور خلاقیت، اولین کنفرانس ملی خلاقیت شناسی مهندسی و مدیریت نوآوری ایران. icic01_081
- اکبری، ابوالقاسم و اکبری، مینا (۱۳۹۰)، آسیب شناسی اجتماعی. تهران: انتشارات رشد و توسعه.
- اعزازی، شهلا (۱۳۸۵)، جامعه‌شناسی خانواده: با تأکید بر نقش، ساختار و کارکرد خانواده در دوران معاصر. تهران: انتشارات روشنگران و مطالعات زنان.
- باستانی، برومند (۱۳۸۳)، جرایم کامپیوتری و اینترنتی جلوه‌های نوین از بزهکاری، تهران: انتشارات بهنامی.
- بیابانگرد، اسماعیل (۱۳۸۷)، فرزند من و رسانه، تهران: انتشارات نهاد ریاست جمهوری، مرکز امور زنان و خانواده.
- جلالی، علی اکبر (۱۳۸۲)، آسیب‌شناسی فناوری اطلاعات در خانواده، پژوهشکده خانواده.
- زنجانی زاده، هما (۱۳۸۴)، بررسی تأثیر اینترنت بر ارزش‌های خانواده در بین دانش‌آموزان. مجله انجمن جامعه‌شناسی ایران. دوره ششم. شماره ۲.
- ساروخانی، باقر (۱۳۷۹)، مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی خانواده، تهران: سروش.
- صبوری خسروشاهی، حبیب (۱۳۸۶)، بررسی آسیب‌های اجتماعی اینترنت، دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- کشتی‌ارای، نرگس؛ اکبریان، اکرم (۱۳۹۰)، عصر مجازی و چالش‌های پیش‌رو، اولین کنفرانس بین‌المللی شهروند مسئول. Icrc01_033
- کاستلز، مانوئل (۱۳۸۹)، عصر اطلاعات: اقتصاد، جامعه و فرهنگ: ظهور جامعه شبکه‌ای، تهران: طرح نو.
- مطهری مرتضی، مجموعه آثار (۱۳۸۷)، ج ۱۹، تهران: انتشارات صدرا.
- منتظر قائم، مهدی و ناتار، عبدالعزیز، (۱۳۸۴)، اینترنت، سرمایه اجتماعی و گروه‌های خاموش، فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، سال اول، شماره ۴.
- نجاتی حسینی، محمود (۱۳۷۹)، اطلاع‌رسانی و فرهنگ (مجموعه مقالات)، تهران: خانه کتاب.

Boyd, D. M., & Ellison, N. B. (2007), "Social network sites: definition, history, and scholarship", **Journal of Computer-Mediated Communication**, 13(1: 210-230).

Pempek, T., & et al. (2009), "College students' social networking experiences on Facebook", **Journal of Applied Developmental Psychology**, 30: 227-238